

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 11:2-256.6:929 П. Флоренський

**СИМВОЛІЗМ ЯК «КОНКРЕТНА МЕТАФІЗИКА» У ФІЛОСОФІЇ
П. ФЛОРЕНСЬКОГО**

09.00.05- історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Александрова Олександра Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук
Сідоріна Євгенія Віталіївна,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»
МОН України,
старший науковий співробітник відділу
соціально-гуманітарної освіти.

Захист відбудеться «21» листопада 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «18» жовтня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Історико-філософський простір задля підтримання своєї цілісності та наповненості живими смислами потребує постійного оживотворення тієї основи, з якої ці смисли беруть свій виток. Даний процес стає можливим тоді, коли розгляд філософських вчень відбувається в їх «конкретиці», в переплетеності з «реальністю ідей», що задають їм відповідної ритмики, обрамлення та наповнення. В такому випадку маємо двосторонній процес, оскільки історія філософії для того, аби відбутися, повинна спиратися на онтологію, так само, як і філософування мислителів без онтологічної вкоріненості втрачає життя своїх смислів. В світлі цього дане дисертаційне дослідження було зумовлене визнанням необхідності виведення філософії П. Флоренського з поверхових площин розуміння в історико-філософський простір розшифрування тих вузлових смислів, що складають «ідейний каркас» його вчення.

Ключовим із цих вузлових смислів постає поняття символу. Однак поняття це для П. Флоренського здобуває свою цінність не само по собі, а в його онтологічному підґрунті, яке уможлиблюється в світлі святоотецького вчення, оскільки саме в ньому лишається в цілісності, не зазнає розламів догмат Святої Трійці, який для Флоренського виступає спільною основою як релігії, так і філософії. Також стає зрозумілою причина, за якої витіювате в своїй глибинності вчення о. Павла має специфіку дослідження як на Заході, так і у вітчизняному науковому просторі. В певній мірі це пов'язано з концептуальною протилежністю західного та східного християнства, що загострилася в часи паламітських диспутів, а згодом отримала характер різних світоглядно-філософських парадигм. При цьому важливо розуміти, що «місцезнаходження» західного типу мислення визначається не «географічно», а за змістом, за «первинним налаштуванням розуму». До того ж в самій православній традиції на початку ХХ ст. відбувся так званий «ім'яславський розкол», в наслідок якого (на противагу візантійському апофатизму та релігійному раціоналізму) запропоновано вчення абсолютного символізму, теоретиком та представником якого був П. Флоренський. Таким чином, без знання православної догматики, без свідомого прочитування та осмислення святоотецьких текстів, його філософія лишається тільки черговим «явищем на поверхні» історико-філософського розгортання і поняття символу за таких умов не може бути зрозумілим як реальність, що більша за саму себе.

Тема абсолютного символізму у філософуванні П. Флоренського стала центральною. Символ, постаючи онтологічною границею між світами (божественним, небесним та людським, земним), сам набуває значень онтологічності, що надає можливості всім галузям людського знання (філософії, точним наукам, мистецтву та ін.) бути вкоріненими в божественній реальності. Символізм із своїм «граничним» наповненням є основою того, що у філософії П. Флоренського отримує назву «конкретна метафізика». Всі форми людської діяльності можуть набувати значення конкретної метафізики за умови визнання

реальністю істинного світу його вкоріненість у світі ідей. Не випадково для П. Флоренського платонізм є «первинним символізмом», відповідно до якого, якщо земний світ в усіх своїх проявах замикається на самому собі, божественний, як ідейний, світ лишається для нього нереальним. Це в свою чергу призводить до втрати самого поняття символу-як-границі, а значить – до втрати всіма земними явищами їх онтологічності, смислового наповнення.

Філософія ж як конкретна метафізика стає можливою при обертанні до буттєвих основ, при визнанні єдності двох світів, границею між якими є символ, в якому реальність нижчого порядку відображує реальність вищого. Богослов'я о. Павла проростало з його філософії, постійно підживлюючи останню. Тому акцент в його працях робиться на тому, що символічність-граничність та можливість метафізики бути конкретною беруть свій виток в діалектичній єдності теодицеї та антроподицеї, в усвідомленні того, що тільки долання наслідку гріхопадіння як онтологічної катастрофи надасть людству можливість до преображення, а світу – здобуття цілісності.

На переконання П. Флоренського, «наукове» схемобудівництво породжує тільки ілюзії, в яких реальний розум не знаходить собі заспокоєння з тієї причини, що системність виключає онтологічність. Конкретна ж метафізика оберігає простір таємниці людського серця, в якому має зароджуватися преображена особистість. Не «відсторонені начала», а живі небесні смисли, проявлені в явищах земного світу складають «предмет» конкретної метафізики. Найповнішою її формою вираження постає православний іконопис, в якому «явища світла» проявляються в земних вимірах, не зазнаючи розколу. П. Флоренський немов «розриває» поверхню видимості та відкриває можливість такого вживання в реальність, за якого зв'язок земного та небесного, матеріального та духовного розкривається в символічній єдності, що забезпечує можливість всім формам знання отримати свою достеменність.

Жодна філософська система не може претендувати на свою абсолютність, однак абсолютними залишаються ті вічні основи, що спонукають до філософування. У зв'язку з цим, П. Флоренський не надає завершеності, непохитності власному вченню з причини розуміння того, що все створене людиною не може бути Істиною, однак може виявитись вказівкою на Істину, заклик до пригадування божественних основ світу. Зрештою, конкретна метафізика в світлі своєї символічності–граничності здатна покладати такі границі для історії філософії, за якими відкривається не тільки земні площини, а небесна глибина.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в межах комплексної наукової програми «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світоглядних процесів глобалізації» та планової науково-дослідної теми філософського факультету 11ВФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політичні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета дисертаційного дослідження - розкриття багаторівневого змісту «конкретної метафізики» у філософії П. Флоренського та виявлення символічного шляху осягнення площин реальності.

Досягнення поставленої мети конкретизується через постановку та вирішення низки наступних завдань:

- встановити святоотецькі витoki філософування П. Флоренського та розглянути «водорозділи» символізму як конкретної метафізики;
- розкрити онтологічні основи ікони в значенні ісихастського символічного простору світлового буття;
- виявити підстави до ствердження христоцентричності світобудови та іконічності її структури задля виявлення наявності єдиного логосного закону всіх явищ;
- представити символізм земного світу як основу повернення до первинної онтології;
- виокремити математичне обґрунтування аритмологічного осягнення символізму світу у вченні П. Флоренського;
- розкрити витоковість Культу як простору явленої Істини в руслі філософії П. Флоренського

Об'єкт дисертаційного дослідження - філософія П. Флоренського в спектрі її основних сенсоформуєчих ліній.

Предмет дисертаційного дослідження - символізм як «конкретна метафізика» у філософії П. Флоренського.

Методологічна основа дисертаційного дослідження. Унікальність нетрадиційного міждисциплінарного підходу, що його «застосовував» П.Флоренський, будучи священником, богословом, філософом, математиком, мистецтвознавцем, є вираженням неохопності всіх граней його особистості. Тому розгляд символізму як «конкретної метафізики» в дисертаційному дослідженні передбачає багатовимірність підходів до даної проблематики. Для того, аби не порушувати «сміслові стратегії», здійсненої самим о. Павлом, за методологічну основу беруться такі його праці, як «Философия культа», роботи з циклу «У водоразделов мысли», «Мнимости в геометрии», «Столп и утверждение Истины», «Иконостас» та інші. Методологічним «завданням» було зберегти стиль «схоплення первинних інтуїцій» о. Павла, уникання схемобудівництва у визначеннях. По-друге, за методологічну основу були взяті ті методи, що їх застосовували в своїх працях такі вітчизняні філософи, як Г.Є. Аляєв, О.В. Александрова, Л.Г. Конотоп, М.В. Петрушов, Ю.О. Шабанова, М.В. Карпенко, Т.П. Кононенко, Н.Г. Мозгова та російських дослідників, таких як О.М. Паршин, С.М. Половінкін, ігумен Андронік (Трубачов), М.М. Павлюченков. Однак першочергово слід відзначити той метод, згідно з яким вибудовував філософську траєкторію смислів сам мислитель. Методом цим являється діалектика як метод вбачання «живого життя» та проникнення в простір пульсації логосів речей. Застосовується парадигмальний метод дослідження задля того, аби розкрити «життєву» включеність ідей П.Флоренського до глибинного простору святоотецької традиції. По причині

вбачання філософії мислителя як «особистісного витвору», вважаємо за необхідне використовувати метод інтелектуальної біографії задля встановлення унікального впливу його особистості на науково-творчий доробок, а також метод філософської герменевтики для інтерпретації його духовно-філософської спадщини. Методи термінологічного аналізу та лексикографії стали ключем до проникнення в «онтологічну глибину» тих понять, що є опорними для мислителя. Загалом дотримано загальнонаукових принципів історико-філософського аналізу, а саме – цілісності та мультидисциплінарності. Методи аналізу та синтезу було застосовано задля розгляду унікально-індивідуальних рис філософування П.Флоренського та для встановлення узагальнюючих теоретичних результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні філософії П.Флоренського в значенні символізму як шляху граничного осягнення метафізичності світу із можливістю останнього до преображення. Наукову новизну розкрито в наступних положеннях:

Вперше:

- здійснено спробу цілісного підходу до витлумачення філософії П.Флоренського в різновимірних спектрах її проявів як «конкретної метафізики»;

- філософська спадщина мислителя розглянута в світлі її вкоріненості в простір святоотецьких ідей; здійснено виявлення символізму як «конкретної метафізики» в значенні філософського вираження ісихастського вчення про нерозподільне розрізнення божественних сутності та енергій;

- проведено витлумачення православної ікони як «дискретної границі», що єднає розколену світову онтологію; на основі вчення П.Флоренського про обернену перспективу, встановлено зв'язок між реальністю небесних смислів та людським серцем, яке потребує повернення до власної цілісності задля істинного взорування логосів речей; розгляд етапів створення іконописного образу надав можливість до виявлення ікони як символу єдиної морфології світу.

З нових положень розкрито:

- антроподицея П. Флоренського стає підґрунтям православної антропології; визначені причини перебування світу у «вивернутому» стані; простежені шляхи обертання розколеного світу до істинного буття та відновлення його цілісності;

- в руслі філософування П. Флоренського всі сфери людської культури відкриті до становлення в якості символічних границь, що дає підстави говорити про математику, фізику, мистецтво теж як про «конкретну метафізику», якщо останні набувають значень «дороговказу» до первинних логосів;

- виявлена (з опорою в аритмології та квантовій механіці) розривність світового континууму як можливість щомиттєвого виходу до «граничного сприйняття» кожної точки простору, із якої може здійснитися вихід в царину небесної осмисленості як нескінченності.

Уточнено:

- аналіз ієрархії людських діяльностей, в якій головне місце, за П. Флоренським, має залишатися за культом, діяльністю літургійною, що уможлиблює преображення земного світу та становлення культури в її істинному (онтологічному) прояві;

- через наявність «уявних величин» розкривається можливість до «рефлексії в Істину», що уможлиблює обертання розуму (як енергії людського серця) до символічної границі видимості, через яку виображуються ідеальні сутності.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження поглиблюють розуміння різнопланових напрямків філософії П. Флоренського, відкривають простір до глибинного осягнення реальності в її цілісності, що уможлиблюється визнанням первинності онтології для світових явищ, за якої вони можуть набути символічних значень, а метафізика може проявитися в її конкретиці. Матеріали даного дослідження можуть бути використані при розробці нормативних курсів, спецкурсів із історії філософії, російської філософії, філософії релігії, філософії математики, історії та філософії культури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження було висвітлено та обговорено на засіданнях кафедри історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, окремі положення та висновки було апробовано під час доповідей на наукових конференціях: Міжнародних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» КНУ імені Тараса Шевченка (2013, 2014, 2015, 2016 рр.), на Всеукраїнській науковій конференції «Людина як предмет філософської рефлексії: проблема свободи» (м. Івано-Франківськ, 2014 р.), на Всеукраїнській науковій конференції «Історія філософії у вітчизняній духовній культурі» (м.Полтава, 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені автором в 10 наукових публікаціях, серед яких 4 статті розміщено у виданнях, що внесені до переліку фахових видань України з філософських наук, 1 стаття в зарубіжному виданні, що реферується в міжнародних наукометричних базах, та 4 тезах, опублікованих у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені внутрішньою логікою дослідження у відповідності до мети та поставлених завдань. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, диференційованих на підрозділи, висновків та списку літератури. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки, із них основного тексту – 193 сторінки. Список використаних джерел становить 30 сторінок та включає 271 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження. Формулюється його об'єкт, предмет, мета та завдання. Розкривається методологічна основа та джерельна база дисертації. Висвітлюється наукова новизна роботи, її теоретичне та практичне значення. Наведено дані про апробацію результатів дослідження, його зв'язок з науковими темами та програмами, подано структуру роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження», що складається з трьох підрозділів, проаналізовані аспекти історико-філософських розвідок, присвячених теоретичній спадщині П.Флоренського; реконструйовані основні віхи інтелектуальної біографії мислителя, обґрунтована «серединність» його філософського шляху. Сформульована специфіка центрального філософського інтересу мислителя, а також аргументовані обрані ним світоглядно-методологічні підходи (діалектика, теодицея та антроподицея) для теоретичного дослідження

У підрозділі 1.1 «Ключові терміни та особливості джерельної бази при дослідженні символізму як «конкретної метафізики» здійснюється виявлення фундуєчих начал філософії П.Флоренського та надається витлумачення ключових термінів, що складають смисловий каркас вчення мислителя та обумовлюють методологічну специфіку даного дослідження. Розглядаються особливості формування джерельної бази, що пов'язані з універсальністю символізму як «конкретної метафізики».

Ядром джерельної бази є власне роботи П.Флоренського, в яких висвітлено значення символізму світу з метою його преображення. Цим «смисловим забарвленням» означувалися філософські, історико-філософські, богословські, математичні праці мислителя, його дослідження з мистецтвознавства, історії та лінгвістики. На переконання о. Павла, для своєї реалізації символізм як інструмент антроподицеї повинен мати онтологічне підґрунтя. Вирішенням останнього передусім стали філософія платонізму в якості первинного символізму та християнська теоретична спадщина отців Церкви (зокрема, праці свт. Афанасія Великого, свт. Григорія Богослова, прп. Макарія Єгипетського, прп. Ісаака Сіріна, свт. Григорія Палами та ін.), що ретельно проаналізовані в дисертації.

Наступною складовою джерельного спектру є спадщина хронологічно перших опонентів Флоренського (М. Бердяєв, В. Зеньковський, Г. Флоровський) та його прибічників (О. Лосєв, І. Фудель, Н. Лосський, М. Новосєлов, Є.Трубецкой, О.Єльчанінов, С.Булгаков та ін). Задля глибшого осмислення центрального осердя філософії о. Павла, а саме, її вкоріненість в просторі ісихастських смислів, до розгляду були залучені праці видатних богословів, серед яких арх. Киприан (Керн), прп. Іустин (Попович), арх. Василій (Кривошеїн), прот. Олександр Шмеман, митр. Ієрофей (Влахос), арх. Георгій (Капсаніс) та ін.

Задля оприявлення іконопису як конкретної метафізики світла, до джерельної бази були залучені праці видатних іконологів, зокрема (І. Язикової, В. Лепакіна, В. Куткового, М. Васиної, Л. Успенського та ін.). Проникнення в сферу аритмологічного осягнення світу, запропонованого Флоренським, потребувало залучення до осмислення таких фізиків та математиків, як Г. Кантор, М. Бугаєв, М. Фарадей, Н. Бор, В. Гейзенберг та ін. Такий специфічний вибір джерельного спектру пояснюється специфічною методологією ведення філософських «розшуків», запропонованою та здійсненою самим Флоренським.

Осмислюючи свою філософію в якості дороговказу до справжньої єдності пізнання та буття (що уможлиблюється в сферах культу), мислитель створює унікальний стиль власної філософії-як-розвідки, який обумовлюється вкоріненістю в простір православної догматики. В цьому сенсі простежується специфіка досліджень філософії о. Павла в Італії та Німеччині, де дослідники намагаються або кооптувати його в простір католицької філософії, або нівелюють принципові, засадничі, витoki його філософування. Тому до осмислення були залучені праці дослідників творчої спадщини мислителя, в яких здійснена спроба, з одного боку, усвідомити, оцінити та розвинути ті чи інші положення філософії о. Павла (О. Паршина, О. Седих, В. Шапошнікова, С. Половінкіна, Ю. Громико, О. Подорога, С. Хоружого, А. Михайлова, Т. Штелер та ін.), а з іншого – критично переосмислити, або навіть відкинути їх (Н. Бонецька, І. Ємельянов, Л. Геллер, М. Хагельмайстер та ін.).

Проблема символізму як «конкретної метафізики» в різних теоретичних площинах осмислюється в працях науковців, котрі досліджують антропологічний, гносеологічний, культурологічний напрямки філософування П. Флоренського. Однак питання цілісного осягнення антропологічного потенціалу православної філософії о. Павла в історії філософії ще далеко від завершення. В дисертації запропоновано варіант цілісного дослідження, де особливий акцент зроблений на розбудові онтологічних передумов антроподицеї.

У підрозділі 1.2 «Інтелектуальна біографія П. Флоренського та пошуки витоків «конкретної метафізики» з'ясовано, що вчення мислителя першочергово вкорінене в православній традиції та успадковує ті шляхи до Істини, які були віднайдені отцями Церкви. Саме святоотецька думка та ісихазм як осердя Православ'я, виступають сенсоформуєчим фундаментом його філософії, що, в свою чергу, уможлиблює розуміння останньої в значенні символізму та конкретної метафізики. Відтак, те, що у Флоренського здобуває назву символізму та конкретної метафізики є філософським вираженням тих смислів, що були відкриті святими ісихастами. В цьому розкривається і прагнення мислителя здійснити синтез церковності та культури на основі виявлення вкоріненості останньої в просторі культу.

Проаналізовано, що вкоріненість така обумовлена визнанням Святої Трійці як Абсолютної Істини, і характер стосунку до неї визначає смислове наповнення тих чи інших вчень та світоглядних парадигм. Визнання

божественної триєдності здатне перетворити культурний простір на простір символічний, в якому кожне явище-символ зберігає свою конкретику по причині пов'язаності зі світом ідей, зі світом божественним. На основі цього були з'ясовані ті причини, з яких думка П.Флоренського не могла бути вкоріненою в просторі західного типу світорозуміння, для якого неприйнятним лишається схоплення дій божественних нетварних енергій в їх нетварності. Окрім цього, постулат *Filioque* розколює єдність Св. Трійці, що, за о.Павлом, обумовлює специфіку «західного» типу мислення, неможливість в ньому цілісності, а значить – неможливість і метафізики в її конкретиці.

В питанні відбиття Абсолютної Істини мислитель оминає категоричність в різних її проявах у слов'янофілів (О. Хомякова, І. Кирієвського), символістів та прибічників «нової релігійної свідомості» (М. Бердяєва, Д. Мережковського, З.Гіппіус), «радикальних» ім'яславців (В.Муравйова, А. Горського, М.Сетницького). Встановлено, що така поміркованість багато в чому уможливила самотність та «смыслову незалежність» П. Флоренського. «Серединний шлях» його філософування, що бере початок від позиції святих отців та ісихастів, надає смислам, вираженим ним в царині філософії, богослів'я, математики, мистецтвознавства, свободи розгортання по причині відсутності системних меж. Тому символізм як конкретна метафізика є можливістю існування в ритмі істинного, цілісного буття.

У підрозділі 1.3 «Методологічні засади символізму як «конкретної метафізики» надано обґрунтування платонізму в його значенні у філософії П.Флоренського «первинного символізму». Розкривається взаємообумовленість діалектики, антроподицеї та теодицеї як «водорозділів» символізму.

У пункті 1.3.1 «Платонізм як «первинний символізм» здійснюється оприявлення платонізму як світоглядної константи П.Флоренського та надаються особливості його витлумачення в якості загальнолюдського прагнення до світу довершених смислів. Коли філософія відсторонюється від «ідеальних величин», замикається на видимості земних утворень, вона втрачає власне смислове наповнення, припиняє бути конкретною метафізикою. Тому платонізм як явище людського духу може бути названим «первинним символізмом», оскільки являється про-образом того символізму, який став можливим з християнством, коли сама Істина освятила шлях із землі на небо, а значить – границі між явищами землі та небесними ідеями отримали своє логосне наближення. Виступаючи таким про-образом, платонізм у Флоренського набуває своєї унікальної огранки, оскільки ідеї виступають не тільки «носіями істинної реальності», а здобувають живий конкретний лик. Тому ідеї виявляються і самою істинною реальністю, що пізнається, і водночас знаряддям пізнання істинно суцього, в цьому сенсі вони – свого роду перехрестя буттєвих паралелей. Надаючи платонівській ідеї іконографічного розуміння, Флоренський підкреслює взаємооберненість світу земного та світу небесного, по причині того, що образ істинного світу може бути видимим на землі та водночас вся земна видимість є фундаментом, на якому можна виобразити

небесні сутності. Тому платонізм є ідеалізмом, вченням про ідеї та виступає вираженням символізму, конкретності метафізичних основ.

У пункті 1.3.2 «Діалектика, теодицея, антроподицея» встановлюються взаємообумовлені фундуючі траєкторії, якими здійснює смисловий шлях метафізика в своїй конкретиці. Діалектика, антроподицея та теодицея розкриваються в значенні водорозділів, оскільки кожна з них є певною «границею розмежування», що обрамлює приховану в ній онтологічну глибину. Діалектика як метод розбудови досліджень П. Флоренського в такому сенсі може поставати самим принципом водорозділення; антроподицея ж та теодицея, замикаючись одна на одній, утворюють смислове коло, внутрішнім наповнення якого постає власне конкретна метафізика.

Розум, виступаючи «зв'язкою буття», і в цьому сенсі – різновидом символу, знаходить джерела до свого повноцінного функціонування лише в світлі Істини. Тому на рівні теодицеї відкривається не тільки онтологічний, а й гносеологічний вимір символу. Антроподицея ж полягає у поверненні світу на шлях слідування божественній волі як «онтологічній нормі суцього». В цьому сенсі антроподицея обумовлюється теодицеєю, оскільки неминучим постає питання доцільності людини в світлі Істини, що відкривається розуму як мірило справжнього життя. Простежити таку «розподілену єдність» теодицеї та антроподицеї допомагає діалектика як метод та спосіб «живого мислення», який полягає не в зовнішній дотичності до «смислових явищ», а у вживанні, проникненні в їх осердя. За П. Флоренським, діалектика постає сутнісним мисленням, бо тільки при «перемовинах» між розрізненими пластами буття, може розкритися сокровений смисл, логос, кожного з них. Мислення ж може стати «живим» тільки при здійсненні в ритмі пульсації небесних смислів. Фактично, тільки діалектична думка слугує інструментом розумної (в сенсі – логосної) поведінки людини, і тільки діалектична думка може бути думкою особистісною, в чому і полягає важливий епістемологічний принцип у філософії П. Флоренського – принцип особистісного знання, в якому людина людина отримує виправдання власному існуванню, перетворюється на особистість по причині висвітлення власного лица, власного серця, нетварним світлом Істини.

У другому розділі «Вираження конкретної метафізики світлового буття в православному іконописі» осмислюються причини тотожності конкретної метафізики світла та православного іконопису та доводиться, що ікона постає онтологічним інструментом преображення світу.

У підрозділі 2.1 «Ікона: космологічні та антропологічні виміри її розгортання та тлумачення» досліджується первинна енергійна єдність між Богом та людиною, що уможлиблює існування ікони в двох вимірах. У першому, космологічному, ікона постає видимим образом невидимого Першообразу. В світі християнському $\epsilon\kappa\omega\nu$ постає вже як свого роду кульмінація ідеї, оскільки здобуває лик – видиме вираження. В онтологічному значенні символу та реальність, яку являє ікона, не є символічною, натомість означається нею як незбагненна реальність Божественної сутності.

Показано, що саме через єдність «по енергії» між Творцем та всім створеним, людина здатна розкрити свій іпостасний принцип в значенні «співвіднесеної дійсності» - особистості. Бо лише у співвіднесеності із світловим простором небесних сутностей (ідей), людина здобуває свою «конкретну» буттєвість. На цьому етапі уможливується перехід від зовнішніх до внутрішніх (антропологічних) розгортань ікони, адже зосередження останніх відбувається в людському серці. Задля того, аби розгортання ікони як символу ідеальних сутностей змогло відбутися на внутрішньому сокровенному рівні, серце як основа людського єства потребує очищення в сенсі «онтологічного обертання» до джерел буття. Таке обертання супроводжується реалізацією «граничної гносеології», за якої символи постають запорукою поєднання феноменів та ноуменів, взаємовідповідності видимого образу-ікони з невидимим небесним смыслом.

У підрозділі 2.2 «Цілісність світобудови як іконічна ієрархія» здійснюється виявлення символічної структури світу в світлі святоотецького вчення, що для П. Флоренського постало фундаментом до розбудови вчення про ікону як про інструмент розкриття такої символічності. Первинною Іконою Бога постає Бог Син, Логос, яким твориться світ. Останній, будучи в основі своїй словесно логосним, вічно існує в своєму ідеальному виявленні, виображеності, у задумі Бога, і Божа воля мислиться П.Флоренським як беззаперечна онтологічна норма сущого. Істинність буття в речах світу уможливується тоді, коли вони в своїй видимій структурі являють структуру смислової, логосної про-зорості. Такий вимір розуміння виводить на осягнення світу як символу.

Людина - також образ Божий в світовій іконічній ієрархії, тому покликана до здійснення відповідності-врівноваження земних явищ та небесних сутностей. Будучи причиною розколу первинної онтології, людина, шляхом «реставрації» в собі ікони-образу Творця, має здійснити шлях повернення до онтологічного зцілення світу, відновлення його цілісності. Тому іконічність виступає принципом пізнання світу в значенні *впізнання* його істинного образу. На думку о. Павла, саме в церковному просторі в найповнішій мірі виявляється тотожність слова та образу, тому ікона мислиться як виображене Слово, а Євангеліє – як Слово визвучине. Церковний образ постає свідченням таємниці Боговтілення, доказом того, що Божа тайнодія творить тайнодійсність – світ, сповнений онтологічної краси та логосної, розумної впорядкованості та значимості. Слово-Логос було промовлене на землі через свій істинний Образ, і тому кожен образ, що його творить людина, має свідчити про Божественне Слово. При синергійному співпадінні людської та Божої волі світова матерія здатна розкритися для людського усвідомлення в значенні логосної енергії.

У підрозділі 2.3 «Пошуки внутрішнього світла: ісихастські виміри іконопису» розкривається значимість ісихазму як смислового осердя православної традиції для здійснення іконопису в сенсі конкретної метафізики світла. Виявлено, що центральна ісихастська «незбагненність», згідно з якою Божественні життєдайні енергії, розрізняючись із Божественною сутністю та

водночас перебуваючи невіддільними від неї, зазнають викривлення на рівні людського вираження. Тому завданням людини, як носія образу Божого, є відновлення єдності власних сутності та енергії, а ісихазм виявляється шляхом такого відновлення. Ісихія людського серця є результатом довгої аскетичної практики, що увінчується сходженням Божої благодаті, світлової енергії, в осердя людського ества. Саме через цю енергію можливим стає відновлення образу Божого в людині, що в свою чергу постає фундаментом до «реставрації» іконичності світобудови. В такий спосіб здійснюється взаємовідповідне розгортання космологічних та антропологічних вимірів ікони, і в цьому розкривається її сотеріологічне значення та антропологічне спрямування. Божественна енергія, що явлена в іконі, спрямовується в людське серце, та, поєднуючись з його енергіями, повертає йому можливість стати причасним Божеству. В цьому зосереджується ключовий ісихастський мотив іконопису та розкривається світлове осердя конкретної метафізики.

Сутнісним фактом є визнання ікон періоду розквіту ісихазму в значенні зразкових для іконописців, канонічних. Це обумовлено тим, що сам канон є формою синергії людської та Божественної волі та відкриває можливість істинної свободи як результату вкоріненості в світловій реальності. Тому в просторі православної ікони кожне «явище» отримує вихід у «явленість», на відміну від західного іконопису з його психологічністю, не-виходом до символічної границі сприйняття, за якою відкривається онтологічність.

У підрозділі 2.4 «Обернена перспектива: обернення до життя» розглядається, як ісихія, в сенсі простору розширеного та оживотвореного людського серця, задає принцип осягнення смислу оберненої перспективи у філософії П. Флоренського. Виступаючи ключовим фактором розрізнення церковного образу від образів художніх, обернена перспектива в глибинному осмисленні постає обертанням до Бога, поверненням до єдності зі світом істинної реальності. При відсутності усвідомлення необхідності такого обертання, світорозуміння людини залишається окресленим перспективою лінійною, яка виражає слідування за розпорошеною енергією серця. Лінійна перспектива супроводжує всі аналітичні спроби осягнення світу, бо абсолютизує суб'єкт пізнання, втрачаючи тим самим відчуття живої реальності.

Іконопис, будучи одним з найточніших виразників досвіду душі, постає наглядною даністю онтологічного вибору східного християнства. Точка кінцевого горизонту з ікони перетікає в серце, в якому зібрана енергія розуму під дією благодатних божественних енергій. Через таку єдність внутрішнього та зовнішнього, видимого та невидимого, відкривається простір символічної реальності як простір дива, і той, хто споглядає цей простір, стає співучасником творення його реальності.

У підрозділі 2.5 «Символізм етапів «розкриття» ікони» розглядається процес створення ікони як поетапне проникнення в структури логосних сутностей. У філософії П. Флоренського іконний образ мислиться в такий спосіб, за якого він являє собою вищу форму єдності, визвучуючи фарбами сокровенну невидиму логосність та надаючи останній явленість. У зв'язку з

цим процес створення ікони стає образом створення світу, оскільки та реальність, яку він являє, так само твориться, розкривається етапами свого явлення. Іконопис, будучи соборним явищем, а не шляхом індивідуальної реалізації іконописця, підпорядковується канону як формі підпорядкування волі людської Божественній волі, чим уможлиблюється достеменно розкриття ікони в її істинності, конкретності метафізики божественного світла. Тому кожен етап іконописання є глибоко символічним, таким, що пов'язує воєдино розпорошені форми світової матерії, крізь які може проявитися богоданний світ в його надсвітовій красі, засвідчуючи первинну єдність Слова та Образу. Починаючи від обробки іконної дошки, завершуючи підписанням-іменуванням ікони, всі етапи іконопису знаменують собою розкриття вже присутньої божественної ідеї в конкретному фрагменті дійсності. Завданням же іконописця є тільки максимально точно її вираження, розкриття її лику.

Третій розділ «Символізм земного місцезнаходження» присвячений виявленню способів знаходження істинного місця для істинного буття в умовах земного світу.

У підрозділі 3.1 **«Причини появи «вивернутого» стану світового простору»** виявляється онтологічне підґрунтя перебування світобудови в стані викривленого (уявного) здійснення. Антропологічний розкол, в результаті якого енергія розуму від'єднується від сутності серця, перетворюється на розкол онтологічний, оскільки розум, будучи оком душі, припиняє взорувати Божественні сутності, та «вивертається» на самого себе. П. Флоренський стверджує, що без Бога як Світла неможливим стає потрапляння в області онтологічних визначень речей піднебесся, оскільки розпорошений, «гуманізований» розум починає уявляти не-сущє як сущє, надаючи світу примарному реальної значимості. І саме проти такої уявної дійсності уявного пізнання і вибудовується П. Флоренським конкретна метафізика як намагання прориву до справжнього живого світоосягнення з опорою в небесних вищих.

Точки світового простору, будучи деякою даністю-наявністю постають в своєму нейтральному значенні, однак цей смисловий «нуль» є границею негативних чи позитивних значень в залежності від тої чи іншої системи відліку та комбінації часово-просторових систем. Тому так зване «нульове означення» є в деякому смислі «символічним прикриттям», яке водночас виявляється і «символічним розкриттям», оскільки символ здатен розкрити істину, однак в такий спосіб, що ніщо з уявного, не-сущого не може наблизитись до такого пізнання. Справжнє місце, «сприятливе» для буття вимірюється та визначається своєю онтологічністю, перебуванням в логосному ритмі. Тому багатовимірність простору зосереджується в кожній його точці, яка набуває символічного значення, оскільки кожна з них залишається відкритою для преображення.

У підрозділі 3.2 **«Обґрунтування аритмологічного осягнення світу у філософії П.Флоренського»** розглядається математичний фундамент, на якому вибудовується філософування П. Флоренського. Відкриття теорії множин Георгом Кантором та математичні розробки М.В. Бугаєва надихнули о. Павла

на розвиток його «первинних інтуїцій» щодо дійсності. Аритмологія протиставляється аналітичному, неперервному, світоосягненню, що виникає як результат розпорошеної енергії розуму. Чим більш гуманізованим, замкненим на собі, стає розум, тим більше закони часо-простору приймаються ним за вічні та незмінні, що обумовлює уявлення про абсолютність, нескінченність земного часу-простору. За таких умов конкретна метафізика неможлива, бо для неї необхідною є наявність розламів, розривів між покровами речей.

Особлива аналітичність світоосягнення ознаменувала добу Відродження, в якій возвеличення самозамкненого розуму призводило до домінування лінійної перспективи, в якій нівелюється сам суб'єкт пізнання; до побудов ілюзій в оптиці та схем в науці. Парадоксальним виявляється при проголошеному антропоцентризмі неможливість для людини відбутися в якості дієвого спостерігача за реальністю, а значить аналітика не може потрапити в смислову пульсацію діалектики та квантової механіки. По відношенню до православної традиції, аналітика перекреслює можливість «кругового руху розуму», а значить заперечує можливість синергійної, боголюдської, діяльності. Більше того, замикаючи людину в нескінченності цього світу та все далі віддаляючи розум від серця, аналітика, на переконання П.Флоренського, нівелює можливість проникнення Божої благодаті в простір людського серця. Тому при неперервності неможливою стає сотеріологія. Замінюючи ідею Воскресіння ідеєю безсмертя, гуманістично-аналітичний спосіб світобачення відмежовує явища світу від їх цільовідповідності, що спричинює неможливість поєднання із реальністю вищого порядку: аналітичність виключає символічність та вкоріненість в просторі дива. Для того, щоб цей простір став можливим, необхідне визнання та обґрунтування розривності полотна земних явищ.

П. Флоренський виявляє нелінійність, дискретність простору, що спричинює появу реальності етапами, смисловими буттєвими згустками різної напруги. Логосне світло не припиняє своєї пульсації, тому матерія здійснюється в її ритмі. Світовий континуум є тільки видимістю, бо в основі його – пов'язана воєдино множина точок, розрізаних між собою. Така єдність цілості та роздробленості може пов'язуватися з корпускулярно-хвильовою теорією в квантовій механіці та нерозподіленим розрізненням сутності та енергії в ісихазмі. Теорія відносності А. Ейнштейна, за думкою о. Павла, виявила теоретичну можливість існування скінченного Всесвіту, за границями якого відкривається світ істинної, логосної, Божественної нескінченності. Відкриття ж М.В. Бугаєва в царині аритмології як продовження ідей Георга Кантора про теорію множин, дали можливість вибудуватись ієрархії світових явищ, всі плани буття визвучуються в гармонійних смислових акордах. Тому абсолютизація неперервності постає лише ймовірнісним випадком в межах перервності.

У підрозділі 3.3 «Культ: простір явленої Таємниці» встановлюється, що глибинним, логосним виміром людської діяльності є, за П. Флоренським, культ, який постає онтологічним, смисловим, небесним фундаментом для земних думок, джерелом символічності світових явищ. В ньому поєднуються

трансцендентний та іманентний рівні, вічність та часовість, безумовне та умовне. Відтак літургія як «спільно-дія» виступає пов'язанням розрізнених пластів буття. Літургійний простір є тим оновленим, преображеним простором прийдешнього світу, яким має наповнитись наш світ розколотих сутностей. В такому оновленому просторі часові миттєвості теж зазнають преображення, оскільки час перетікає у вічність. П.Флоренський зберігає в своєму філософуванні містику преображення східного християнства, в якій здійснюється явленість Таємниці посеред уявної тривимірності. Церковні таїнства є логічними точками стихійного посеред умовного, стихійного всесвіту. В такому визначенні церковне таїнство постає як символ в його найонтологічнішому значенні. Гносеологічною стратегією виявляється усвідомлення речей-явищ світу як символів вищої реальності, а умовою можливості її реалізації є культ як простір явленої Таємниці. Однак символічна природа речей не може бути проіменованою як їх істинна природа. Вона є тільки результатом підходу людської гносеології до границі між світом земних явищ та небесних реальних сутностей. Все, що відбувається після переходу через неї, здобуває вже означення святості.

Культ як простір таїнств, являється динамічною реальністю, в якій динаміка забезпечується життям Логосу. Тому культурно-суспільні явища, які не включені в цю динамічну єдність різнопланових реальностей, втрачають смислове поле свого існування. Культура, заперечуючи свою похідність від культу, втрачає власні онтологічні координати, розпорошується в псевдо-культурних утвореннях. Повернення ж до цих координат стає можливим через літургійне життя Церкви.

З літургійної діяльності (Sacra) П. Флоренський виводить два узагальнюючих напрямки, якими охоплюється весь спектр людських проявлень. Такими напрямками постають діяльність теоретична (Notiones) та діяльність практична (Instrumenta). Їх ієрархічне підпорядкування культу як «конкретному містичному факту», забезпечує гармонійне існування земного світу. При усуненні центральності та фундаментальності культу, виникають «смилові збої», оскільки надання першості практичній діяльності призводить до культу економізму, а домінування діяльності теоретичної перетворюється на культ абстрактних, самозамкнених понять. Ці два протилежних, на перший погляд, відхилення насправді виявляються тотожними в своїй помилковості. Натомість конкретний ідеалізм-символізм, сакральний матеріалізм, або ж конкретна метафізика – так може іменуватися світовідчуття людини, котра відшукала підстави для свого виправдання. Бо коли фундууючою беззаперечно приймається літургійна діяльність (Sacra), тоді діяльності теоретична та практична займають свої істинні місця в світовій ієрархії смислів.

У **висновках** підводяться підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють новизну, мету, розв'язують завдання дослідження та можуть бути узагальненими в наступних положеннях:

1. Філософська спадщина П. Флоренського засвідчує вкоріненість думок мислителя в значенні «первинних інтуїцій» в ґрунті православної традиції;

витоковим гносеологічним орієнтиром П. Флоренського є визнання логосності, осмисленості світу по причині його створення Богом-Словом. Тому конкретність його метафізики покликана виявляти словесну (логосну) природу речей. Шлях філософування о. Павла є «серединним шляхом», оскільки на ньому він утримує смисли в їх символічних границях. В цілому, філософія П. Флоренського є своєрідною розлогою розвідкою діалектичного вживання в реальність божественних смислів.

2. Іконічність постає носієм та виразником Першообразу, має багатовимірні шляхи свого розгортання; ікона ж є «дискретною границею», що єднає розколену світову онтологію. Іконічний принцип, пронизує світобудову та виступає можливістю достеменної гносеології, оскільки тільки при наявності «світлового підґрунтя» елементів дійсності, можливим є їх пізнання як впізнавання їх істинних смислових обрисів.

3. Онтологічність основ іконопису полягає у виявленні його простору в значенні простору символічного. Виникаючи як виразник православної догматики, іконний простір є зосередженням ісихастських вимірів антроподицеї, у яких здійснюється синергійна боголюдська діяльність. Простір тиші серця, ісихії, виявляється вмістилищем для визвучування в ньому Божественного Логосу; ікона ж постає виразником такого визвучування, засадою та принципом православної антропології.

4. Причиною розколу первинної онтології постало від'єднання енергії (розуму) від сутності людського ества (серця), та самозамикання розпорошеного розуму на самому собі. Внаслідок цього по один бік границі розколу опиняється світ реальних божественних сутностей, а по інший – нереальний уявний світ умовних величин. Однак кожен момент дійсності на цій границі може відтворити своє символічне значення. Згідно вчення П. Флоренського, це є єдиним шляхом для світу здобути свою онтологічну значимість.

5. Аритмологія, що задавала ритм філософуванню П. Флоренського, постає ключем до розв'язання замкненості світового континууму, бо знаменує можливість щомиттєвого виходу кожної точки простору до її «граничного сприйняття». Розриваючи замкненість скінченного Всесвіту, в мислячому людському серці може відкритися нескінченність Божественної реальності. Тому основою антропологічної моделі у П. Флоренського виступає саме серце як сутність людського ества в його ісихастському розумінні в сенсі «місця перебування» образу Божого, а перервність світових явищ постає потенційною можливістю преображення світу, в якому кожен розкол виступає точкою переходу до небесних сутностей.

6. Основою всіх людських діяльностей П. Флоренський визначає культ, як простір явленої, втіленої Істини, Логосу. Літургійна діяльність виступає сферою максимального визвучування небесних смислів, тому в ній постають у єдності області феноменів та ноуменів, сфери умовного та безумовного. В цьому сенсі літургійний простір є простором символічним, однак та реальність, що висвітлюється через таку символічність є реальністю божественною.

Культурні форми (як розгалуження теоретичної та практичної діяльності) є похідними із культу, на ньому засновуються та ним уможовлюються. Однак при запереченні такого похідного значення культури, остання позбавляється свого смислового наповнення, що перешкоджає світу вийти на рівень первинної онтології. За П. Флоренським, вкоріненість в сакральному просторі культу всіх сфер людської діяльності може надати їм значення символічного описання та здійснення в якості конкретної метафізики.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

Статті у виданнях, що внесені до переліку фахових видань України з філософських наук:

1. Василенко Ю.В. Перервність простору світових явищ як можливість повернення до світла вічності / Ю.В. Василенко // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В.В. Лях. – Випуск 1-2 (139-140). К., 2015. – С. 45-56.
2. Василенко Ю.В. Платонівська іконографія (світлографія) Ідеї (крізь призму вчення П.О.Флоренського) / Ю.В.Василенко // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Випуск 25. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – С. 28-38.
3. Василенко Ю.В. Ікона: світловий орієнтир на шляху віднайдення іконічності людської душі / Ю.В. Василенко // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Випуск 32(45). – Київ: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – С. 3-10.
4. Василенко Ю.В. Речі – символи «укладеного союзу» між буттям та небуттям / Ю.В. Василенко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 1 (19). – К.: НАУ, 2014. – С. 98-103.

Статті в зарубіжному виданні, що реферується в міжнародних наукометричних базах:

5. Василенко Ю.В. Звучание света в исихазме, или возможность созерцания оттенка втишины / Ю.В. Василенко // Молодой ученый. – Казань, 2015. - № 20. – С. 621-628.

Інші публікації та тези, опубліковані за матеріалами конференцій:

6. Василенко Ю.В. Метафізика світла православної ікони, або пошуки П.Флоренським істинних основ духовності для земної культури // Історія філософії у вітчизняній духовній культурі / відп. ред. Г. Аляєв, Т. Суходуб / Тов-во рос. Філософії при Укр.філ. фондї; Центр гум. освіти НАН України. – Полтава: ООО «АСМІ», 2016. – Вип. 12. – С. 152-161.
7. Василенко Ю.В. «Обращенное» время и «мнимое» пространство по учению П.Флоренского / Ю.В. Василенко // «Дні науки філософського факультету – 2013», Міжн. наук. конф. (2013, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», 17-18 квіт. 2013 р. : [Матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А.Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. - Ч.1. – С. 151-153.

8. Василенко Ю.В. Перервність простору світових явищ як можливість повернення до світла вічності / Ю.В. Василенко // «Дні науки філософського факультету - 2014», Міжн. наук. конф. (2014, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014), [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А.Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. - Ч.1. – С. 61-64.
9. Василенко Ю.В. Звучання світла в традиції ісихазму, або чи можливі відтінки мовчання / Ю.В. Василенко // «Дні науки філософського факультету – 2015», Міжн. наук. конф. (2015, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015), 21-22 квіт. 2015 р. : [Матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А.Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. - Ч.1 – С. 7-9.
10. Василенко Ю.В. Розрізнення божественних сутності та енергій як збереження цілісності догмату Триєдності у вченні свт. Марка Ефеського / Ю.В. Василенко // «Дні науки філософського факультету – 2016», Міжн. наук. конф. (2016, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016), 20-21 квіт. 2016 р. : [Матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А.Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. - Ч.1. – С. 10-12.

АНОТАЦІЯ

Василенко Ю.В. Символізм як «конкретна метафізика» у філософії П. Флоренського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено виявленню конкретно-метафізичного осердя філософії П. Флоренського та символізму як її граничного здійснення. В дослідженні конкретна метафізика розглянута як філософське вираження та осмислення ключових ідей православної традиції та її смислового ядра – ісихазму. В цьому сенсі символізм розкривається в значенні умови набуття розколеною структурою світу її логосної цілісності.

Визначається, що іконопис як конкретна метафізика світла, ознаменовує собою відкритість земних площин до наповнення глибиною ідеальних сутностей. Тому ікона постає ключем до виявлення специфіки православної антропології та сотеріології. Аритмологія та обернена перспектива як способи осягнення світу, надають останньому можливостей відбутися в його онтологічному значенні, найдостеменніше оприявлення якого здійснюється в просторі Культу.

Ключові слова: символізм, конкретна метафізика, ікона, первинна онтологія, обернена перспектива, світлове буття, аритмологія, вивернутий простір, культ, синергійна діяльність.

АННОТАЦИЯ

Василенко Ю.В. Символизм как «конкретная метафизика» в философии П. Флоренского. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена выявлению конкретно-метафизических основ философии П.Флоренского и ее предметной реализации в качестве символизма. Именно символическое осмысление плоскостей реальности становится для о. Павла гносеологическим оправданием необходимости возвращения расколотой структуры мира к ее первичной онтологической целостности. Будучи философским выражением святоотеческой традиции, конкретная метафизика дает возможность выявления истинных основ (истоков) философии, а также всего разнообразного спектра человеческих деятельностей, поскольку при соответствии каждого земного явления его небесной (идеальной) сущности, происходит преобразование границы раскола между земным и небесным мирами в границу символическую, в границу перехода на сторону истинной реальности.

Возможность познания на такой символической границе перехода обусловлена главными «водоразделами» конкретной метафизики: диалектикой, антроподицеей и теодицеей. Поскольку диалектика как опыт живого соприкосновения с покровом реальности и смиренного проникновения в сердцевину божественных логосов дает возможность познания-как-видения, антроподицея становится возможной только через реализацию теодицеи. Ведь только увидев живой лик реальности и убедившись в его истинности и, как следствие, в мнимости земных координат, для человека открывается пространство для его собственного оправдания, каковым, согласно учению о. Павла, является Культ.

Иконопись как неотъемлемый элемент пространства культа, содержит в себе смысловую квинтэссенцию исихазма, поскольку каждый момент создания иконописного образа отображает цельность всех пластов бытия, указывает на возможность соединения сущности и энергии. Следовательно, человек, воссоздав свою внутреннюю икону (образ Божий), способен обрести истинные начала своего бытия путем возвращения к логосному ритму первичной онтологии.

П.Флоренский, которому удалось совершить «срединный путь» над «философскими пропастями» своего времени и сохранить православную традицию во всей глубине ее смыслов, совершает уникальный шаг по выявлению схожести исихастских смыслов с математическим (аритмологическим) способом осмысления мира. Такая связь абсолютно оправдана для мыслителя по причине символического – живого – христианского миропонимания. Раскол мира в традиции исихазма раскрывается как следствие антрологического раскола человеческого существа, поскольку

отпадение его энергии (разума) от сущности (сердца), приводит к «выворачиванию» пространства мира на сторону ложных смыслов, при котором смыслы истинные – божественные – рассматриваются уже как мнимые. В этом – смысл онтологической подмены. Математическое выражение такого смысла содержится в аритмологии как учении о прерывных функциях и в том осмыслении мнимых величин, которое разрабатывал сам П.Флоренский. Такое взаимоотношение подробно исследуется в данной диссертации.

Принципиальным моментом по возвращению к миру истинных – небесных-величин является обратная перспектива, которая, будучи одним из ключевых принципов православной иконописи, также является и способом познания-как-видения, которое дает возможность смещения «центра познания» с периферии не-сущего в глубину человеческого сердца, где совершается «выворачивание» на сторону истинных смыслов. Следовательно, «обращение» перспективы восприятия и осознания является одним из неотъемлемых элементов конкретной метафизики, поскольку конкретность ее, в свою очередь, есть соответствие земных явлений их истинным предназначениям, точное высвечивание логосов вещей в их видимых земных выражениях.

Символизм П. Флоренского в его конкретно-метафизической огранке становится ключом к осмыслению истинных основ человеческой деятельности, которые реализуются в ее синергичности, в открытости энергий человеческого сердца энергиям Божественным. Мир идей, раскрывшись в значении светового бытия, в философии П. Флоренского обретает возможность своего конкретного воплощения, поскольку граница между мнимым и реальным с момента Воскресения может стать преображенной, а значит – в ее символических координатах возможна целостность явления и смысла.

Ключевые слова: символизм, конкретная метафизика, икона, первичная онтология, обратная перспектива, световое бытие, аритмология, вывернутое пространство, культ, синергичная деятельность.

ANNOTATION

Vasylenko J.V. Symbolism as the “concrete metaphysics” in philosophy of P. Florensky. – Manuscript.

Dissertation for earning a scientific degree of the candidate of philosophical sciences in specialty 09.00.05. – history of philosophy. - Kyiv Taras Shevchenko National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to discovering the main theme of the concrete metaphysics in P. Florensky’s philosophy and to determining of the symbolism as it’s bounding realization. In the research the concrete metaphysics is considered as the philosophical manifestation and interpretation the key ideas of the Orthodox tradition and its main content – the hesychasm. In this sense the symbolism is discovered in the meaning of a condition for the split world’s structure to achieve its wholeness of the logos.

The work determines that the icon-painting as the concrete metaphysics of light shows that the earthly plane could be filled of the ideal essences. So the icon becomes as a key to discover specific of Orthodox anthropology and soteriology. The arrhythmology and the reverse perspective as the ways to realizing of the world, create for the world a possibility to happen in its ontological meaning, which find out the most full manifestation in the space of Cult.

Key words: symbolism, concrete metaphysics, icon, primary ontology, reverse perspective, lightfull being, arrhythmology, wrong-side space, cult, synergetic activity.